

Bağdat Paktı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu bölgesinde yayılma politikasına karşı ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye Orta Doğu'da bir savunma örgütü kurmak amacıyla faaliyete başlamışlardır. Kurulması düşünülen bu örgüte Pakistan, İran, Mısır ve diğer Arap devletlerinin katılması amaçlanmıştır.

İngiltere bölgede Türkiye liderliğinde kurulacak bir savunma projesiyle Arap ülkelerinde yeniden bir nüfuz kurarak, Doğu Akdeniz'i yabancı tesirlerden korumayı, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamayı ve Süveyş Üssü'nü muhafaza etmeyi amaçlamıştır.

Ocak 1950'den 1952 yılı Haziran ayına kadar İngiltere'nin amacı Orta Doğu Komutanlığı oluşturmaktı. Bu komutanlığa Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin yanı sıra Mısır'ın da katılması düşünülmüştür. Bu sırada Türkiye'nin amacı ise NATO'ya üye olmaktı. Türkiye NATO'ya gireceğine dair yeşil ışık aldıktan sonra Orta Doğu ile ilgili Batılı savunma projelerine destek vermiştir.

Arap dünyası Orta Doğu Komutanlığı'na karşı olup, Mısır'ın Orta Doğu Komutanlığı'na girmeyi reddetmesine büyük destek vermişlerdir. İngiliz-Mısır müzakerelerinin Haziran 1952'de olumsuz neticelenmesi üzerine İngiltere 18 Haziran 1952'de Amerika'ya Orta Doğu Komutanlığı yerine Orta Doğu Savunma Örgütü kavramının kullanılmasını teklif etmiş ve bunun kabulüyle birlikte artık çalışmalar bu isim altında yürütülmüştür. İngiltere Orta Doğu Savunma Örgütü'nün Arapların ilgisini daha çok çekeceğine inanmıştır. Bu sırada Türkiye Batı ile uyum politikasının bir sonucu olarak Orta Doğu Savunma Örgütü'nün kurulmasında yer almıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı John Foster Dulles bölge ülkelerinin Orta Doğu Savunma Örgütü konusundaki düşüncelerini almak amacıyla 11-28 Mayıs tarihleri arasında bölge ülkelerinden Mısır, İsrail, Ürdün, Suriye, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan, Hindistan, Pakistan, Türkiye, Yunanistan ve Libya'yı ziyaret etmiştir. Yapılan tüm çalışmalara rağmen Mısır'ın kışkırtması ve Arapların karşı çıkmasından dolayı Batı kaynaklı Orta Doğu Savunma Örgütü'nün kurulmasından vazgeçilmiştir.

Bu sefer de Amerika Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in önerisi üzerine Amerika Birleşik Devletleri Irak, İran, Suriye, Pakistan ve Türkiye'den oluşan Kuzey Seddi Projesi kurmaya karar vermiştir. Böylece Sovyetler Birliği güney sınırları boyunca çevrilerek Orta Doğu bölgesine yayılması engellenmiş olacaktı. 1953 yılı Haziran ayından itibaren çalışmalar başlamış ve 1954 yılı Temmuz ayına gelindiğinde Arap-İsrail sorunu çözülmeden Arapların bir askeri organizasyon altına alınmayacağına ortaya çıkması üzerine Türkiye, İran ve Pakistan'ı içerisine alan bir pakt için çalışılmaya başlanmıştır.

Çünkü daha önceden Pakistan Genel Valisi Ghulam Muhammed'in 23 Kasım 1953'te Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Pakistan ile Irak'ın da katılacağı bir pakt kurmak istediklerini dile getirmiştir. ABD ile Pakistan arasında 28 Aralık 1953'te bir teknik ve ekonomik yardım anlaşması imzalanması da Orta Doğu devletleri ile bir savunma paktı oluşturmanın ilk adımı olmuştur. Türkiye ile Pakistan arasındaki karşılıklı ziyaret ve görüşmeler sonucunda iki ülke arasında 2 Nisan 1954'te Dostça İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye bu antlaşmanın Orta Doğu devletlerinin katılımına açık olduğunu ifade etmiştir.

Sovyetler Birliği bu antlaşmanın yapılmasından dolayı bir nota ile Türkiye'yi protesto etmiştir. Türkiye ise bu notaya verdiği cevapta, bu antlaşmanın amacının barışı güçlendirmek olduğunu bildirmiştir.

Türkiye Pakistan ile yaptığı antlaşmadan sonra Irak'a yönelerek bu sefer de Irak ile benzer bir antlaşma yapmaya çalışmıştır. 1954 yılı Ekim ayından itibaren Türkiye ile Irak arasındaki görüşmeler Bağdat Paktı'nın kurulma sürecini başlatmıştır. Bu süreç sırasında Irak, Mısır'ın yapılacak Türk-Irak Antlaşmasına katılıp katılmayacağına göre tutum sergilemeye çalışmış, Türkiye ise İngiltere-Mısır Antlaşması sağlandığı takdirde Arap ülkelerinin de bu Pakt'a katılacağını düşünmüştür.

6 Ocak 1955'te Türkiye Başbakanı Adnan Menderes Irak'a bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretin amacı Türkiye ile Irak arasında siyasi, iktisadi ve askeri bir ittifak yapmaktır. Ziyaret sırasındaki görüşmeler çok olumlu bir havada geçmiş ve Adnan Menderes gittiği her yerde coşkuyla karşılanmış ve basın büyük ilgi göstermiştir. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes 12 Ocak 1955'te Irak Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada, Orta Doğu'da istikrarın kurulacak bu savunma paktının NATO ile bağlantılı olması neticesinde sağlanabileceğine vurgu yapmıştır. 12 Ocak 1955'te Türkiye-Irak görüşmeleri memnuniyet verici bir şekilde sonuçlanmış ve ortak bildiriye, Orta Doğu'nun güvenliği için Türkiye ve Irak'ın beraber bir antlaşma yapmaya karar verdikleri açıklanmıştır. Bildiriye, kurulacak paktın bölge içerisinde ve dışarıdan yapılacak saldırılara karşı bir savunma ve işbirliği amacı taşıdığına vurgu yapılmıştır.

Türk heyeti Irak'tan ayrıldıktan sonra da Türkiye ile Irak arasındaki görüşmeler devam ederek, hazırlanan antlaşma taraflar arasında 24 Şubat 1955'te imzalanmıştır. Türk-Irak Antlaşması Bağdat Paktı'nın temelini oluşturmuştur. Antlaşma 26 Şubat 1955'te Irak Mebusan ve Ayan Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 27 Şubat 1955'te de Irak Kralı II. Faysal tarafından onaylanmıştır. Antlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de müzakere edilerek, 26 Şubat 1955'te kabul edilmiştir. 27 Şubat 1955'te Türkiye Dışışleri Bakanı Fuat Köprülü TBMM'de yaptığı konuşmada bölgedeki kardeş Arap ülkelerinin de bu antlaşmaya katılmalarını beklediklerini ve bu amaçla bölgedeki Arap ülkelerini ziyaret ettiklerini dile getirmiştir.

İngiltere Başbakanı Anthony Eden Türkiye-Irak Paktı'nı memnunlukla karşılamıştır. Bu Pakt'ın Orta Doğu'nun NATO'su olacağı düşüncesinde olup, 20 Mart 1955'te Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada İngiltere'nin de bu Pakt'a katılacağını açıklamıştır. İngiltere'nin bu kararında Irak'ta bulunan iki hava üssü ile ilgili antlaşmasının 1957 yılında sona ereceği ve Basra Körfezi'ndeki çıkarları da etkili olmuştur. Türkiye, İngiltere'nin Pakt'a katılacağını açıklamasını memnunlukla karşılamış ve Pakt'ın daha da güçleneceğini düşünmüştür.

Pakt'ın kuruluş amacının Orta Doğu devletlerini bir araya toplamak olması ve İngiltere ile Arap milliyetçilerinin daha önceden mücadele etmeleri nedeniyle Arap ülkeleri İngiltere'nin Pakt'a girişini iyi karşılamamışlardır. İngiltere'nin Pakt'a girişi ile birlikte Türkiye-İngiltere ilişkileri gelişmiş ve İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri'nin de Pakt'a bir an önce katılmasını sağlamaya çalışmıştır.

Pakistan Başbakanı Muhammed Ali, Türkiye-Irak Antlaşmasını memnunlukla karşılamış, tüm milletlerin katılımına açık olması ve Pakistan'ın da katılımından memnuniyet duyulacağını vurgulamıştır. Bunun üzerine Türkiye ile Irak, Pakistan'ı Pakt'a davet etmişlerdir. Uzun süren görüşme ve mektuplaşmalardan sonra 23 Eylül 1955'te Pakistan Pakt'a girmiştir. Türkiye'nin daha önceden Pakistan'la bir antlaşmasının olması nedeniyle Pakistan'ın Pakt'a girişi fazla bir avantaj getirmemesine rağmen ilişkileri daha da güçlendirmiştir. Amerika ise Pakistan'ın Pakt'a girişinden oldukça memnun olmuştur. Böylece Pakt'a üye sayısı dörde çıkmıştır.

Türkiye ile Pakistan İran'ın da Pakt'a girmesi için büyük çaba harcamaya başlamışlardır. Amerika'nın da İran'ı koruma sözü vermesi, askeri ve ekonomik yardım antlaşması imzalaması sonucunda İran Hükümeti 11 Ekim 1955'te Pakt'a girme taraftarı olduğunu açıklamıştır. İran 12 Ekim 1955'te Irak Hükümeti'ne Pakt'a katılmak istediğini bildirmiştir. İran Meclisi 23 Ekim 1955'te İran'ın Pakt'a katılmasını kabul etmiş ve 24 Ekim 1955'te de İran Şahı Muhammed Rıza Bağdat Paktı metnini imzalamıştır. İran'ın Pakt'a katılmasında Sovyetler Birliği tehdidi etkili olmuştur. Irak, Türkiye, Pakistan, Amerika ve İngiltere İran'ın Pakt'a katılmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Mısır ve Sovyetler Birliği İran'ın Pakt'a katılmasına tepki göstererek, bu Pakt'la İngiltere'nin Orta Doğu'da tekrar söz sahibi olduğunu, Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı devletlerin çıkarlarının bu Pakt ile korunduğunu iddia etmişlerdir.

Bağdat Paktı başbakanlar düzeyinde ilk toplantısını Bağdat'ta 22 Kasım 1955'te yapmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı düzeyinde, Amerika Birleşik Devletleri gözlemci bir heyetle katılırken diğer üyeler başbakanlar seviyesinde toplantıya katılmışlardır. Pakt üyelerinin toplantıda barışın korunması ve bölgenin kalkınması hususunda fikir birliği içerisinde oldukları görülmüştür.

Bağdat Paktı Konseyi, toplantılarını üye ülkelerin başkentlerinde yaparak Orta Doğu'nun savunması ve barışın korunması ile ilgili görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Amerika Birleşik Devletleri Pakt'ın sadece askeri komitesine üye olmuştur.

1956 Süveyş Krizi sırasında İngiltere dışındaki Bağdat Paktı üyeleri Tahran'da toplanarak, 8 Kasım 1956'da yayınladıkları ortak bildiri İngiltere'nin kınanması ve yabancı güçlerin Mısır topraklarından çekilmesi kararını kabul etmişlerdir. Süveyş Krizi'nin, Doğu-Batı mücadelesine dönüşmesinin önlenmesinde Bağdat Paktı'nın rolü büyük olmuştur.

Süveyş Krizi'nden sonra 1957 yılında da Türkiye-Suriye Krizi ortaya çıkmıştır. Türkiye-Suriye Krizi'nin çıkmasında Sovyetler Birliği'nin Suriye'yi bir askeri üs haline getirmesi etkili olmuştur. Kriz sırasında İran ve Pakistan Bağdat Paktı'ndan dolayı direk Türkiye'nin yanında yer almışlardır. Amerika Birleşik Devletleri de Türkiye'yi desteklemiştir. Sovyetler Birliği başta olmak üzere Arap ülkelerinden Mısır, Suudi Arabistan, Lübnan ve Ürdün, Suriye tarafında yer alacaklarını dile getirmişlerdir. Kriz, tarafların sağduyusu sonucunda aşılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu bölgesine yönelik politikaları bölgede kampaşmaları arttırmıştır. Mısır ve Suriye 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşince aynı aileden gelen monarşilerden Irak ile Ürdün de bir Arap Birliği kurmaya karar verdiklerini 14 Şubat'ta açıklamışlardır. Bu karara sert tepki gösteren Mısır, Kahire Radyosu vasıtasıyla halkı bu iki ülkeye karşı kışkırtmıştır. General Abdülkerim Kasım Irak'ta 14 Temmuz 1958'de yaptığı askeri bir darbe ile monarşiyi yıkarak, cumhuriyeti ilan etmiştir.

14-17 Temmuz 1958'de İstanbul'da yapılan Bağdat Paktı toplantısı sonucunda Pakt üyelerinin güvenliklerinin tehlikeye düşmesi nedeniyle Amerika'nın Irak'a müdahalesi istenmiştir. Amerika ve İngiltere ise Irak'ın Bağdat Paktı üyesi olması nedeniyle ihtilale büyük tepki göstermişlerdir. Irak'ta ihtilal sonrası Pakt'a karşı şiddetli propagandaların başlaması Irak'ın Pakt'tan ayrılacağı fikrini doğurmuştur. Çünkü Sovyetler Birliği, Suriye ve Mısır yeni yönetimi askeri yönden destekleyeceklerini açıklamışlardır. İlk etapta sessiz kalan Irak 24 Mart 1959'da Pakt'tan ayrılacağını açıklamış ve bu kararı İngiltere, Türkiye, Pakistan ve İran'a iletmiştir. Irak'ın Pakt'tan ayrılması üzerine Pakt'ın merkezi 18 Ağustos 1959'da Ankara'ya taşınmıştır. Bunun üzerine Pakt'ın diğer üyeleri Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO)'nü 21 Ağustos 1959'da kurduklarını ilan etmişlerdir.

Ömer Osman UMAR

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

BCA 03001/104.650.5

BCA 030 01/111.701.7

2. Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ocak 1955.

Halkçı Gazetesi, 6 Ocak 1955.

Hürses Gazetesi, 8 Ocak 1955.

Hürses Gazetesi, 25 Şubat 1955.

3. Tetkik Eserler

ARMAOĞLU, Fahir “Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı’na 1951-1955”, **Bellekten**, C.LIX, S.224, Türk Tarih Kurumu, Ankara (Nisan),1995

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990**, C.I, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994.

ATHANASSOPOULOU, Ekavi, **Turkey-Anglo -American Security Interests 1945-1952**, London, 1999.

Ayın Tarihi, S.255, Ankara, (Şubat), 1955.

Ayın Tarihi, S.263, Ankara, (Ekim), 1955.

BAĞCI, Hüseyin, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitapevi, Ankara, 1990.

CANATAN, Yaşar, **Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

EKİNCİKLİ, Mustafa, **İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2002.

GERGER, Haluk, **ABD Ortadoğu Türkiye**, Ceylan Yayınları, İstanbul, 2007.

GÖNLÜBOL, Mehmet - ÜLMAN, Haluk, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, AÜ. SBF Yayınları, Ankara, 1969.

Harp Akademileri Komutanlığı, **Türk-İran İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul 1994.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer E., **Türkiye’nin Arap Ortadoğusu’na Karşı Politikası (1945-1970)**, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1972.

LENCZOWSKI, George, **The Middle East in World Affairs**, New York, 1962.

MCGHEE, George, **ABD-Türkiye-Nato-Ortadoğu**, (Çev: Belkıs Çorakçı), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

SEVER, Ayşegül, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

SOYSAL, İsmail, “1955 Bağdat Paktı”, **Bellekten**, C.LV, S.212-214, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

UMAR, Ömer Osman UMAR, **Bağdat Paktı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013.

YEŞİLBURSA, Behçet, **The Baghdad Pact Anglo-American Defence Policies in the Middle East 1950-1959**, London, 2005.

YILMAZ, Türel, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

19/08/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/bagdat-pakti/?pdf=5122> adresinden erişilmiştir